

КАМ'ЯНА ДОБА

УДК 902.01 : 903.2 (477.73) «632.5»

ПАМ'ЯТКИ КАМ'ЯНОЇ ДОБИ БІЛЯ СЕЛА АНЕТІВКА: 40 РОКІВ З ПОЧАТКУ ДОСЛІДЖЕНЬ

Ігор Піструїл

Одеський археологічний музей НАН України
Україна, 65026, м. Одеса, вул. Ланжеронівська, 4
e-mail: pistruiligor@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6193-1963>

У 1978 році в долині р. Бакшала (біля сс. Анетівка та Щуцьке) Причорноморською експедицією під керівництвом В.Н. Станка були розпочаті археологічні дослідження пам'яток кам'яного віку. За цей час було виявлено близько 30 пам'яток палеолітичної доби. Відомі пам'ятки анетівського мікрорегіону за ступенем вивченості поділяються на дві групи: пам'ятки, на яких проведені стаціонарні археологічні дослідження та місцезнаходження з підйомним матеріалом. Місцезнаходження репрезентовані різною кількістю археологічного матеріалу: від колекцій з десятками кременів до колекцій з сотнями кременевих виробів. На деяких місцезнаходженнях проведено шурфування. Більшість пам'яток попередньо датується часом верхнього палеоліту. На чотирьох пам'ятках проведені стаціонарні археологічні дослідження (Анетівка 1, Анетівка 2, Анетівка 13, Анетівка 22). Хронологічно, ці пам'ятки датуються у межах мустьє? – верхній палеоліт.

Ключові слова: Північно-Західне Причорномор'я, р. Бакшала, с. Анетівка, палеоліт, епіоріньяк, епігравет

За час вивчення кам'яного віку степів Північно-Західного Причорномор'я було відкрито велику кількість пам'яток [напр.: 2; 12; 25 та ін.]. Накопичені матеріали широко використовуються для культурно-історичної та соціально-економічної реконструкції життя стародавніх колективів людей. Однак, ми маємо різний ступінь вивченості окремих епох кам'яної доби даної території. Пам'ятки доби раннього палеоліту практично повністю відсутні, мустьєрська доба відома лише за поодинокими знахідками. Набагато більше знайдено пам'яток верхнього палеоліту. Деякі з них частково або повністю досліджені, але значна їх кількість репрезентована тільки підйомним матеріалом, що утрудняє їх хронологічну й індустріальну інтерпретацію. Тому значний інтерес викликають археологічні матеріали пам'яток отриманих внаслідок археологічних розкопок. Перш за все, це археологічні знахідки мікрорегіону нижньої течії

р. Бакшали, де знайдено багато пам'яток палеолітичної доби, на частині з яких проводились стаціонарні археологічні дослідження (рис. 1).

Перші місцезнаходження кам'яного віку біля с. Анетівка були виявлені ще у 30-і рр. ХХ ст. (1930-1931 рр.), коли експедиція під керівництвом Ф.А. Козубовського проводила археологічні дослідження у береговій зоні середньої течії р. Південний Буг, які потрапляли до зони затоплення у результаті будівництва Бузької електростанції. Співробітниками експедиції була проведена розвідка у долині р. Бакшали з пошуку родовищ кременя, який міг би використовуватися для виготовлення знарядь на пам'ятках, де у той час проводилися стаціонарні археологічні дослідження (напр.: скеля Кременчук, Гард, пам'ятки сіл Сабатинівка та Семенки й ін.) [11, с. 113]. Тоді Ф. Козубовський описав у сс. Анетівка та Щуцьке декілька пунктів знахідок з однотипним кременевим інвентарем. А місце-

знаходження з найбільш численною колекцією, що була знайдена у с. Анетівка, датована ним епіпалеолітичним часом [11, с. 113].

У 1978 р. в долині р. Бакшала (біля сс. Анетівка та Щуцьке) Причорноморською експедицією під керівництвом В.Н. Станка (1937-2007 рр.) було розпочато археологічні дослідження пам'яток кам'яного віку, які з 2008 р. очолює автор даної роботи.

Опорною пам'яткою даного регіону стало верхньопалеолітичне поселення Анетівка 2, яке досліджується вже протягом 40 років. Крім того, під час розвідок, що постійно проводилися співробітниками експедиції, було виявлено біля 30 пам'яток палеолітичної доби [24, с. 113-126]. На деяких з них (Анетівка 1, Анетівка 2, Анетівка 13, Анетівка 22) були проведені стаціонарні археологічні дослідження [6, с. 49-55].

Відомі пам'ятки анетівського мікрорегіону за ступенем вивченості поділяються на дві групи: пам'ятки, на яких проведені стаціонарні археологічні дослідження та місцезнаходження з підйомним матеріалом.

Місцезнаходження репрезентовані різною кількістю археологічного матеріалу: від колекцій з десятками кременів до колекцій з сотнями кременевих виробів. На деяких місцезнаходженнях проведено шурфування. Основна маса пам'яток попередньо датується часом верхнього палеоліту.

Місцезнаходження **Анетівка 6** є прикладом пам'ятки з невеликою кількістю археологічного матеріалу. Розташоване воно на високому мисі лівого берега р. Бакшали в одному кілометрі на північний захід від с. Анетівка. На поверхні зібрано 16 кременів мікролітичного вигляду, серед яких присутні призматичні нуклеуси, осколки, відщепи, лусочки [24, с. 120]. Датувати такі комплекси досить важко. Єдине, що можна чітко стверджувати, – пам'ятка датується не раніше верхнього палеоліту, так як призматична техніка розщеплення з'являється саме у цю епоху.

Анетівка 9 ще одна подібна Анетівці 6 пам'ятка. Розташована вона на схилі пра-

вого берега р. Бакшала в одному кілометрі на північний захід від села Щуцьке. Серед знахідок (21 екз.) присутні розколоті гальки, осколки, нуклеуси, відщепи, пластини, осколок з ретушшю, уламок ретушованого знаряддя тощо. Як і в попередньому випадку пам'ятка датується не раніше пізнього палеоліту [24, с. 120].

Анетівка 8 також репрезентує тип місцезнаходжень з невеликими комплексами. Розташоване воно на лівому березі р. Бакшали у балці з тимчасовим водотоком між селами Анетівка та Щуцьке [24, с. 120]. На місцезнаходженні знайдено 13 кременевих виробів: осколки, відщепи, пластини. Серед знарядь – тільки ретушована пластина.

Невелика колекція зібрана і на місцезнаходженні **Анетівка 4**. На лівому березі р. Бакшали на північний захід від птахоферми с. Анетівка на високому мисі у кургані знайдено 24 кременевих вироби, серед яких плаский нуклеус, скребок, два відщепи з ретушшю, відщепи, пластини, розколота галька, осколки [24, с. 120]. Датувати це місцезнаходження можливо у досить широкому хронологічному діапазоні.

Приклади місцезнаходжень такого типу можна ще доповнити невеликими колекціями пам'яток Анетівка 10, Анетівка 11, Анетівка 12 тощо, де зібрано від 20 до 50 кременевих виробів. Датувати подібні пам'ятки можливо у досить широких хронологічних межах (ранній палеоліт, верхній палеоліт, мезоліт і, навіть, неоліт?). Індустриальну приналежність цієї групи місцезнаходжень встановити за наявними матеріалами практично неможливо.

Деяко інший тип пам'яток репрезентують місцезнаходження з великими колекціями кременевого інвентарю. На деяких з них проведено шурфування, але культурного шару не виявлено (або не зберігся, або не знайдений).

Прикладом такої пам'ятки є місцезнаходження **Анетівка 3**. Пам'ятка знаходиться на високому (30-40 м) схилі лівого берега р. Бакшали у 1,5 км на північний захід від с. Щуцьке. Тут зібрано досить велику колекцію кременевих знарядь (більш ніж 800 кременів). Серед них: розколоті

гальки, обломки, відщепи, пластини, нуклеуси (призматичні одно- та двоплощинні) та вироби зі вторинною обробкою, серед яких різці, скребки, комбіновані знаряддя, проколки, мікропластини з притупленим краєм, відщепи та пластини з ретушшю тощо [24, с. 120]. За наявними матеріалами, місцезнаходження Анетівка 3 можливо датувати пізньопалеолітичним часом і попередньо віднести до епіграветської індустрії.

Ще одна подібна пам'ятка – **Анетівка 5**. Пізньопалеолітичне місцезнаходження розташоване в одному кілометрі на південь від с. Анетівка на плато біля кургану. Колекція кременевих виробів, що зібрана на поверхні, налічує 196 екземплярів. Серед них: нуклеуси, сколи оновлення нуклеусів, відщепи, пластини, мікропластини. Серед виробів зі вторинною обробкою присутні скребки, різці, ретушовані пластини та відщепи тощо [24, с. 120]. Місцезнаходження можливо датувати фінальним палеолітом і віднести до епіграветської технологічної традиції.

Анетівка 6а. Місцезнаходження розташоване на лівому березі р. Бакшали. Пам'ятка знаходиться на невисокому мисі (10-15 м), що утворений давньою балкою та схилом берега річки. На розорюваній поверхні зібрано більш ніж 200 кременевих знарядь, серед яких розколоті гальки, уламки кременю, осколки, призматичні нуклеуси, відщепи, пластини, мікропластини, відходи виробництва. Серед виробів зі вторинною обробкою переважають скребки. Також присутні різних типів різці, ретушовані пластини та відщепи, вістря тощо. За характером техніки первинного розщеплення та типологічним складом колекції зі вторинною обробкою місцезнаходження можливо датувати фінальнопалеолітичним часом та умовно віднести до епіграветської індустрії [18, с. 55-57].

Анетівка 15. Пам'ятка розташована на високому мисі лівого берега р. Бакшали, в 0,5 км до впадіння її у р. Південний Буг. При будівництві дамби було зібрано 260 розщеплених кременів. Серед них: розколоті гальки, обломки, нуклеуси, відбійник, відщепи, пластини. Серед виробів зі вто-

ринною обробкою (22 екз.) переважають скребки. Інші вироби представлені різцями, скреблоподібними знаряддями, відщепами та пластинами з ретушшю [24, с. 121]. Судячи з прийомів первинного розщеплення та складу знарядь зі вторинною обробкою, місцезнаходження можливо датувати фінальнопалеолітичним часом, та з деякою обережністю віднести до епіграветського технокомплексу.

Пам'ятка **Анетівка 17**, що пов'язана з можливим добуванням і первинною обробкою кременю, розташована на «острові», утвореному закрутом р. Бакшали та її старицею (лівий берег р. Бакшали, приблизно в одному кілометрі на південний схід від стоянки Анетівка 13). У шурфах і на поверхні зібрано більш ніж 550 кременевих виробів [24, с. 121-122]. Більше 70% кременів, зібраних на стоянці, є сировиною (кременеві конкреції, оббиті та розколені жовна, осколки). Присутні у колекції нуклеуси, відщепи, пластини. Серед виробів зі вторинною обробкою (10 екз.) - скребла, скребки, пластини та відщепи з ретушшю, різці тощо. Шурфами культурний шар виявлений не був, оскільки під шаром чорнозему були відсутні плейстоценові відкладення, а зібрані матеріали – результат змиву зі схилу. Не дивлячись на це, сама пам'ятка знаходилася поряд, а сировина, швидше за все, добувалася недалеко від стоянки (можлива така ж ситуація, як і на стоянці Анетівка 13). Візуально, кремій стоянки Анетівка 17 схожий на кремій, виходи якого розташовані біля пам'ятки Анетівка 13. За якістю вони також практично ідентичні – дуже погані. Цілком можливо, що у даному випадку ми маємо єдиний шлейф кременевих конкрецій (що знаходились у вторинному заляганні у долині р. Бакшали), який пов'язаний з виходами кременя на лівому березі річки, на північ від пам'ятки Анетівка 13. Пам'ятка, можливо, датується верхнім палеолітом.

Ще один цікавий пункт, пов'язаний з виходами кременю, відмічений у середині 1990-х років на високому правому березі р. Бакшала, приблизно в одному кілометрі на захід від місця впадіння Бакшали у Південний Буг. Тут кар'єром, організованим,

ймовірно, при будівництві греблі на р. Бакшала, були розкриті голоценові та плейстоценові відкладення на загальну глибину біля двох метрів. У шарі лесовидних суглинків був зафіксований кременевих жовен та їх уламків (жовна кременя під дією природних чинників розтріскувалися по природних мікротріщинах) без будь яких ознак цілеспрямованого розщеплювання. Кремень цього місцезнаходження – також невисокої якості. В жовен багато мікротріщин (по яких відбувається їх природне розламування), каверн. Візуально, його важко відрізнити від кременя двох відомих пунктів (Анетівка 13 та Анетівка 17), проте жовнова кірка значної кількості жовен даного місцезнаходження має характерний зеленуватий відтінок, який практично не зустрічається на Анетівці 13 й Анетівці 17. Можливо, зовнішні ознаки свідчать про те, що кремень цього родовища утворився у той же час і в тих же умовах, що і кремень з родовища біля стоянки Анетівка 13, проте різні умови залягання вплинули на колір жовнної кірки. Уламки жовен і сколи з жовнвою кіркою з характерним відтінком присутні на деяких пам'ятках даного мікрорегіону (напр.: Анетівка 22). Це дозволяє зробити попередній висновок про розробку цього родовища кременю давньою людиною.

Місцезнаходження підйомного матеріалу, навіть з великою кількістю інвентарю, менш інформативні ніж стаціонарно досліджені пам'ятки. Але аналіз колекцій цих пам'яток надає можливість залучати їх до реконструкції культурно-історичного процесу та господарської діяльності. Перш за все - це пам'ятки, пов'язані з родовищами кременю (напр.: стоянка Анетівка 17), у колекціях яких присутня велика кількість розколотих кременевих гальок. Іноді у колекціях місцезнаходжень присутні виразні знаряддя за допомогою яких можливо визначити їх можливу індустріальну належність і хронологічні межі (напр.: Анетівка 6а – пам'ятка, що, ймовірно, заповнює фінальнопалеолітичний хіатус анетівського мікрорегіону).

Найдавнішою пам'яткою з частково дослідженим культурним шаром є стоянка **Анетівка 13** (Щуцьке). Пам'ятка відкрита

у 1978 р. Причорноморською експедицією під керівництвом В.Н. Станко, а у 1986 р. тут проведені додаткові збори підйомного матеріалу. Стоянка розташована у 1,5 км на північний схід від с. Щуцьке на мисі, що утворений лукою правого берега р. Бакшали безпосередньо на покладах кременю. Тут було зафіксовано п'ять скупчень археологічного матеріалу кам'яного віку. Берег у місці розташування стоянки розорюється, тут був зібраний підйомний матеріал, що налічує біля 2000 кременів. За технікою обробки кременю та формою кам'яних знарядь в індустрії Анетівки 13 було виділено архаїчний і пізньопалеолітичний комплекси. Архаїчний комплекс репрезентований знаряддями, що типові для епохи муст'є – радіальними нуклеусами, відщепами з фасетованими площадками, скреблами, вістрями, виїмчозубчастими виробами тощо. До верхньопалеолітичного комплексу були віднесені кутові та двогранні різці, скребачки, ретушовані пластини та відщепи, комбіновані знаряддя, пластини та відщепи з підтескою, одно- та двоплощинні нуклеуси, сколи поновлення нуклеусів тощо [24, с. 121].

Розкопки, проведені у 1986-1987 рр. на ділянках двох скупчень археологічного матеріалу, показали повну відсутність стратиграфії нашарувань, що свідчить про перевідкладеність археологічного матеріалу. Під шаром чернозему залягали потужні поклади каоліну. У 1991-1994 рр. були проведені дослідження на ділянці третього скупчення [28, с. 161-179]. Археологічний матеріал фіксувався за метричними горизонтами (0,25 м). Знахідки зустрічались від денної поверхні до верхніх горизонтів лесовидних супісків (до глибини 4,5 м). Під шаром чернозему тут зафіксовані поклади причорноморського, дофіновського й інших горизонтів (за схемою М.Ф. Векліча). Крім того, у покладах дофіновського часу (≈29-25 тис. років тому) знайдені дві плями попелу від вогнищ біля яких знайдені кременеві та фауністичні знахідки. Пам'ятка інтерпретована як короткотермінова зупинка палеолітичних мисливців на березі річки під прикриттям невеликої скелі, що захищала від північних вітрів. Палеолітичні мешканці регіону

приходили на це місце для видобування кременевої сировини для виготовлення своїх знарядь [16, с. 155-160; 30, с. 15-16]. Встановлено, що мешканці стоянок Анетівка 1 та Анетівка 2 переважно використовували саме цю сировину.

З точки зору культурної інтерпретації, В.Н. Станко вважав, за наявності мустьєрських форм, що індустрія стоянки Анетівка 13 є перехідною від мустьє до пізнього (верхнього) палеоліту. У подальшому, вона слугувала базою для формування анетівської археологічної культури [30, с. 14-27]. Але є й альтернативна точка зору: стоянка Анетівка 13 – майстерня по видобутку сировини, що використовувалась починаючи з епохи мустьє, та функціонувала у період пізнього палеоліту-мезоліту.

Анетівка 2. Пізньопалеолітичне поселення мисливців на бізона Анетівка 2 найбільш повно досліджене серед пам'яток мікрорегіону. Воно виявлене у 1978 р. та систематично досліджується вже 40 років Причорноморською експедицією під керівництвом В.Н. Станка (1978-2007 рр.) та І.В. Піструїла (з 2008 р.). Результати досліджень добре представлені в археологічній літературі [27]. Поселення розташоване на мису правого берега річки Бакшали, правої притоки Південного Бугу, на південно-західній околиці села Анетівка Доманівського району Миколаївської області (рис. 2). За час розкопок було вивчено більше 1500 м² площі пам'ятки та знайдено більше 2 млн. кременевих виробів і близько 0,5 млн. уламків кісток тварин [29, с. 129]. Серед фауністичних залишків близько 98% всіх кісткових залишків, що піддаються визначенню, складають кістки бізона [1, с. 127-131]. Культурний шар поселення залягає у суглинках причорноморського часу. Вік пам'ятки визначається 18-19 тис. років, що відповідає максимуму останнього заледеніння (радіовуглецеві дати: 18040 ± 150 ЛЕ 2424; 19088 ± 980 ЛЕ 4610; 19170 ± 120 ЛЕ 2947) [29, с. 131-132].

На дослідженій площі поселення В.Н. Станком були виділені три структурно та функціонально різних комплекси:

а) макроскупчення кременю та фауни (до 500 м²);

б) група окремих мікроскупчень (біля

40), в яких знаходяться кістки тварин і кременю, що розташовані на ділянці на захід від макроскупчення;

в) комплекс, що розташований на північ від макроскупчення та складається з мікроскупчень в яких знаходяться переважно кременеві знаряддя: гальки, осколки, нуклеуси, вироби зі вторинною обробкою тощо, а також кам'яні ковадла, абразиви, відбійники.

Макроскупчення простягається по лінії південний схід – північний захід та інтерпретувалось В.Н. Станком як ритуальний комплекс [29, с. 131-132]. Після того, як люди залишили поселення, це скупчення, мабуть, піддалося частковому руйнуванню, та з частиною комплексу з виробництва кам'яних і кістяних знарядь, що розташоване на півночі, сформувало потужне скупчення кременю та фауни. Група окремих мікроскупчень, що досліджені на західній ділянці розкопу, інтерпретується як виробничі комплекси по утилізації мисливської здобичі. Поселення повністю не досліджене. З 1992 р. досліджується виробничий комплекс, що пов'язаний з первинним розщепленням кременевої сировини та виготовленням виробів зі вторинною обробкою, що знаходиться на північно-східній ділянці поселення [3, с. 206-227; 4; 5].

Виробничий комплекс Анетівки 2 характеризується наявністю повного циклу розщеплення кременя: від розколотих гальок і нуклеусів до готових знарядь праці. Серед виробів зі вторинною обробкою абсолютно переважають мікропластини та мікровістря з притупленим краєм. Друга за чисельністю група виробів – різці, серед яких переважають ретушні [19; 27]. Скребачки – кінцеві, виготовлені переважно на пластинах, більш ніж у 10 разів поступаються за чисельністю різцям. Також у колекції присутні вістря на пластинах і відщеплах, проколки, долотовидні вироби й ін. (рис. 3). Великою серією представлені вироби з кістки та рогу (вістря, лошила, прикраси). За типологічним складом, кременевий інвентар поселення Анетівка 2 деякі дослідники відносять до епіграветських комплексів [13; 14, с. 32; 10, с. 4; 19]. В.Н. Станко та С.П. Смольянінова віднесли матеріали поселення Анетівка 2 до своєрі-

дної анетівської культури (Анетівка 1, Анетівка 2, Володимирівка й інші пам'ятки), яка на різних етапах свого розвитку контактувала з племенами ориньякського кола [26, с. 5-20]. За наявності «ориньякоїдних елементів» І.В. Сапожников відніс індустрію Анетівки 2 до виділеного ним «ориньякоїдного епігравету» [22, с. 230].

Є й альтернативна точка зору на анетівську культуру. Н.П. Оленковський під анетівською епіграветською культурою розуміє культуру, що «базується виключно на індустрії стоянки Анетівка 2, безпосередню базу для утворення якої необхідно було шукати, найімовірніше, в Українському Прикарпатті» [15, с. 190].

Анетівка 1. Ще однією частково дослідженою пам'яткою анетівського мікрорегіону є стоянка Анетівка 1. Розташована вона на західній окраїні с. Анетівка, на другій надзаплавній терасі правого берега р. Бакшали (рис. 2). Пам'ятку відкрито у 1978 р. Причорноморською експедицією під керівництвом В.Н. Станка й тоді ж досліджена на площі 35 м² (розкоп 5x7 м) [25, с. 19; 23, с. 68]. Тоді на поверхні було зібрано 3377 розщеплених кременів. У процесі розкопок знайдено 8778 кременів і 6764 уламків кісток тварин. У ході розкопок прослідковано наступну стратиграфію:

1. Сучасний гумусований ґрунт, темного, до чорного кольору, у нижній частині - сірувато-жовтий, із залишками коренів рослин - 0-0,6 м;

2. Щільний лесоподібний суглинок сірувато-палевого відтінку, з великою кількістю вапнякових включень (глина «білоглазка») - 0,6-1 м;

3. Золово-делювіальний горизонт жовтувато-палевих лесоподібних суглинків з стовбчастою структурою, зовнішньо нагадує похований ґрунт. Карбонатні включення зустрічаються рідко - 1-1,1 м;

4. Лес світло-жовтого кольору - від 1,1 м.

Археологічний матеріал фіксувався за метричними горизонтами (0,25 м). Західки зустрічались від денної поверхні до верхніх горизонтів лесовидних суглинків (до глибини 1,5 м). У ході камеральної обробки археологічного матеріалу було ви-

ділено два «піки» залягання знахідок. За чисельністю знахідок було виділено два горизонти: до глибини 0,6 м і на глибині 0,85-1,1 м. Таким чином, стоянка Анетівка 1 була інтерпретована, як двошарова пам'ятка з хронологічно та генетично близькими комплексами. Крем'яний інвентар в обох горизонтах має схожі типологічні риси, і тому було зроблено висновок про два періоди заселення одним населенням цієї ділянки берега.

Дослідження пам'ятки було продовжено у 1981 р. (розкоп 2, приблизно у 50 м на південь від розкопу 1978 р.), але матеріали цих розкопок досі не введено у науковий обіг і польова документація відсутня. Невеликі дослідження стоянки проведені у 2005-2006 рр. Шурфами, загальною площею 9 м², було додатково вивчено стратиграфію пам'ятки та з'ясовано, що її культурні шари повністю або частково перевідкладені [24, с. 119; 6, с. 50].

Додаткові дослідження 2014 р. були здійснені, у першу чергу, для визначення стратиграфії розкопу 2 пам'ятки Анетівка 1. Зачисткою, по південній і східній бровках розкопу 1981 р., зафіксовано стратиграфію, у загальних рисах, подібну до стратиграфії розкопу 1978 р. Однак, є й деякі розбіжності. За наявним матеріалом розкопу 1981 р. не простежуються два «піки» залягання археологічного матеріалу. Встановлено, що основна його маса залягала у межах 0,5-1 м від денної поверхні, безпосередньо над лесоподібними суглинками та супісями, у перехідному шарі. Крім того, простежений малопотужний шар (до 0,1 м) дуже щільного лесоподібного суглинку сірувато-палевого відтінку, який «блокує» лесоподібні суглинки та супісі. Попередньо його можна пов'язати з різноманітними водними процесами на цій території та датувати їх пізньоплейстоценовим часом [20, с. 14-15].

Таким чином, можливо, частково перевідкладений землерийними тваринами культурний шар стоянки Анетівка 1 датується пізньоплейстоценовим часом, а подальші стаціонарні дослідження дадуть змогу знайти ділянки з непошкодженим культурним шаром і більш детально розібратися у деяких розбіжностях стратиг-

рафії у різних розкопах цієї пам'ятки.

Про наявність культурного шару свідчить також і велика кількість підйомного матеріалу, що вимивається після дощів на незаасфальтованій ділянці вулиці села, яка проходить безпосередньо по території пам'ятки.

Крем'яний інвентар підйомного матеріалу та з розкопів – тотожний [17]. У колекції присутні розколоті жовна та гальки, уламки, нуклеуси, різцеві сколи, сколи переоформлення нуклеусів, відбійники, відщепи, пластини, мікропластини, вироби зі вторинною обробкою та лусочки. Вироби зі вторинною обробкою – вістря сагайдаксько-муралівського типу, різці, скребачки (серед яких присутні і скребачки високої форми), ретушовані пластини та відщепи тощо (рис. 4; 5). Фауністичні рештки репрезентовані кістками бізона, коня та північного оленя. Комплекси стоянки Анетівка 1 датуються пізньопалеолітичним часом.

За типологічним складом кременевий інвентар стоянки Анетівка 1 суттєво відрізняється від матеріалів верхньопалеолітичного поселення Анетівка 2 та відноситься до епіоріньякських комплексів [7, с. 68; 8, с. 518-519; 19, с. 17-18]. На думку В.Н. Станко та С.П. Смольянінової інвентар цієї пам'ятки також відноситься до анетівської археологічної культури [26, с. 5-20]. Крім того, за наявністю цих же «ориньякоїдних елементів» І.В. Сапожников відніс індустрію Анетівки 1 до виділеного ним «епіграветоїдного ориньяку» [22, с. 230].

Ще одна пам'ятка з частково дослідженим культурним шаром – стоянка **Анетівка 22**. Досліджувалась у 1993-1994 рр. Причорноморською експедицією під керівництвом В.Н. Станко. Пам'ятка розташована на лівому березі р. Бакшала в одному кілометрі на схід від стоянки Анетівка 13. Під культурним шаром поселення епохи бронзи зафіксовано культурний шар кам'яного віку. Стоянка локалізується на невеликому мисі та досліджена на площі 100 м². У процесі розкопок зібрана невелика кількість кременевих виробів і фауністичних решток. Динаміка поширення археологічних знахідок свідчить про те, що розкопками досліджена периферія пам'ятки [6, с. 49-55; 9].

Незначна кількість кременевих виробів не дозволяє чітко визначити хронологію та культурну приналежність цієї пам'ятки (попередньо - епігравет). Але вивчення положення культурного шару у товщі покладів дозволяє датувати стоянку більш давнім часом ніж поселення Анетівка 2 та дещо молодшим ніж стоянка Анетівка 13.

У наш час стоянка Анетівка 22, як і стоянка Анетівка 13, затоплена водами Бакшалинського водосховища.

Таким чином, за час досліджень на невеликій ділянці нижньої течії р. Бакшала, стаціонарні роботи проведені на чотирьох пам'ятках доби верхнього палеоліту та ще тут локалізовано біля 30 місцезнаходжень. Хронологічно, ці пам'ятки датуються у межах муст'є – верхній палеоліт. Культурно-історична інтерпретація деяких пам'яток регіону дещо утруднена внаслідок слабкої вивченості окремих пам'яток (кількісно невеликі колекції представлені підйомними матеріалами) та різних методичних підходів дослідників до інтерпретації археологічних джерел.

Мікрорегіон нижньої течії р. Бакшала на сьогоднішній час є найбільш дослідженим у Північно-Західному Причорномор'ї. Крім того, потенціал даного мікрорегіону далеко не вичерпаний, про що свідчить нещодавня локалізація нових пунктів палеолітичної доби на лівому березі р. Бакшала [21].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Библикова В.И., Старкин А.В. Характеристика остеологического материала из раскопок позднепалеолитического поселения Анетовка 2 // Станко В.Н., Григорьева Г.В., Швайко Т.Н. Позднепалеолитическое поселение Анетовка 2. Киев: Наукова думка, 1989. С. 127-131.
2. Борисковский П.И., Красковский В.И. Памятники древнейшей человеческой культуры Северо-Западного Причерноморья. Одесса: Одесское книжное изд-во, 1961. 37 с.
3. Главенчук А.В. Исследование производственного участка на позднепалеолитическом поселении Анетовка 2 // Stratum plus. 2003-2004. № 1. С. 206-227.
4. Главенчук А.В. Производственный участок на позднепалеолитическом поселении Анетовка 2 // Археологические записки. Ростов-на-Дону, 2004. Вып. 3. С. 51-58.
5. Главенчук А.В. Рабочие места для кремневого производства на позднепалеолитическом поселении Анетовка 2 (по материалам северо-восточного участка памятника) // Человек в истории и культуре. Одесса-Терновка, 2007. С. 100-110.
6. Главенчук А.В., Киосак Д.В., Пиструил И.В. Исследование каменного века долины р. Бакшала: некоторые итоги и перспективы // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Т. 96. Вип. 83: Історичні науки. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. С. 49-55.
7. Демиденко Ю.Э. Северное Причерноморье в европейском контексте проблематики раннего и среднего периодов

верхнього палеолита // Человек в истории и культуре. Одесса-Тернополь, 2007. С. 52-79.

8. Демиденко Ю.Э., Нужный Д.Ю. Проблемы верхнего палеолита Северного Причерноморья и книга И.В. Сапожникова «Большая Аккаржа. Хозяйство и культура позднего палеолита Степной Украины» // Stratum plus. 2003-2004. № 1. С. 507-523.

9. Дыханов В.Я. Предварительные результаты исследования познепалеолитического местонахождения Анетовка 22 // Древние культуры и цивилизации Восточной Европы (материалы 3-ей международной конференции студентов и молодых ученых). Одесса, 1995. С. 17-18.

10. Залізник Л.Л. Етнокультурні процеси у пізньому палеоліті та проблема епіграветту // Археологія. 2000. № 2. С. 4-11.

11. Козубовський Ф.А. Первісна стоянка на р.Бакшала коло с. Анетівки (середній басейн р. Буга) // Наукові записки Інституту матеріальної культури Української АН. Київ: Вид. Української АН, 1935. Кн. 5-6. С. 113-123.

12. Красковский В.И. Памятники палеолита и мезолита Северо-Западного Причерноморья. Киев: Наук. думка, 1978. 68 с.

13. Кротова А.А. Синхронизация технокомплексов позднего палеолита в Северном Причерноморье // Археологический альманах. Донецк, 2000. № 9. С. 89-98.

14. Кротова О.О. Граветтоїдні комплекси Північного Причорномор'я // Археологія. 2000. № 2. С. 30-37.

15. Оленковский Н.П. Эпиграветт Восточной Европы. Культурно-исторический аспект. Херсон, 2008. 431 с.

16. Пиструил И.В. Новые данные о позднепалеолитическом поселении Анетовка 13 (Украина) // Археологический альманах. Донецк, 1996. № 5. С. 155-160.

17. Пиструил И.В. Новые данные о позднепалеолитической стоянке Анетовка 1 // Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали і дослідження. Одеса: АстроПринт, 2000. С. 197-204.

18. Пиструил И.В. Новое местонахождение каменного века у с. Анетовка // Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали і дослідження. Одеса: Друк, 2002. Т. 3. С. 55-57.

19. Піструїл І.В. Різці на пам'ятках пізнього палеоліту північно-західного Причорномор'я: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.04 «Археологія». Київ, 2005. 20 с.

20. Піструїл І.В. Деякі результати дослідження стоянки

Анетівка 1 в 2014 році // «Могилянські читання 2014». Всеукраїнська науково-методична конференція. «Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти»: тези. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2014. С. 14-15.

21. Пиструил И.В. Новые местонахождения каменного века у с. Анетовка (Доманевский р-н Николаевской обл., Украина) // Биоархеологические и этнокультурные исследования в юго-восточной Европе. Материалы международной археологической конференции (г. Кагул, Молдова). 2018. С. 16-17.

22. Сапожников И.В. Большая Аккаржа. Хозяйство и культура позднего палеолита степной Украины // Кам'яна доба України. 2003. Вип. 3. С. 5-270.

23. Сапожникова Г.В., Коробкова Г.Ф., Сапожников И.В. Хозяйство и культура населения Южного Побужья в позднем палеолите и мезолите. Одесса-Санкт-Петербург, 1995. 148 с.

24. Смольянинова С.П. Карта памятников каменного века степного Побужья // Станко В.Н., Григорьева Г.В., Швайко Т.Н. Позднепалеолитическое поселение Анетовка 2. Киев: Наук. думка, 1989. С. 113-126.

25. Смольянинова С.П. Палеолит и мезолит степного Побужья. Киев: Наук. думка, 1990. 107 с.

26. Станко В.Н., Смольянинова С.П. Исследование палеолита и мезолита степного Побужья // Советская археология. 1985. № 4. С. 5-20.

27. Станко В.Н., Григорьева Г.В., Швайко Т.Н. Позднепалеолитическое поселение Анетовка 2. Киев: Наук. думка, 1989. 139 с.

28. Станко В.Н., Петрунь В.Ф. Анетовка 13 – памятник начальной поры позднего палеолита в степном Причерноморье (предварительная публикация) // Археологический альманах. 1994. № 3. С. 161-179.

29. Станко В.Н. Охотники на бизона в позднем палеолите Украины // Археологический альманах. 1996. № 5. С. 129-138.

30. Станко В.Н. Некоторые итоги изучения позднего палеолита Северо-Западного Причерноморья (Южнобугская группа памятников) // Археология и этнология Восточной Европы: материалы и исследования. Одесса: Гермес, 1997. С. 14-27.

Pistruil Igor

Monuments of the Stone Age Near the Village of Anetivka: 40 years from the Beginning of Research

In 1978, in the valley of the Bakshala River (near the villages of Anetivka and Shchutsk), a Black Sea expedition headed by V.N. Stanko (1937-2007) began the archaeological research of the Stone Age sites. During that period about 30 Paleolithic sites were discovered. Famous sites of the Anetivka Microregion are divided into two groups according to their level of scrutiny: sites where stationary archaeological researches were carried out and sites with lifting material.

The sites are represented by different amounts of archaeological material: from assemblages with dozens of flint items to assemblages with hundreds of flint produced items. At some sites the prospect holes were sunk. Most of the sites are pre-dated to the time of the Upper Paleolithic. At four sites, stationary archaeological researches (Anetivka 1, Anetivka 2, Anetivka 13, Anetivka 22) were carried out. Chronologically, these sites are dated to the Mousterian? Upper Paleolithic.

Somewhat controversial is the «cultural» interpretation of the sites. V.N. Stanko and S.P. Smolyaninov referred the materials of the settlement Anetivka 2 to so called Anetivka Culture (Anetivka 1, Anetivka 2, Volodymyrivka and other sites), which, at various stages of its development, was in contact with the tribes of the Aurignacian circle. Due to the presence of «Aurignacian-like elements» I.V. Sapozhnikov singled out and related the industry of Anetivka 2 to the «Aurignacian-like Epigravet». An alternative point of view on an Anetivka Culture also exists. N.P. Olenkovsky mentioning the Anetivka Epigravet Culture means the culture that «is based exclusively on the industry of Anetivka 2 site». According to the typological composition, some researchers refer the flint artefacts of the settlement Anetivka 2 to the Epigravettian complexes.

In the opinion of V.N. Stanko and S.P. Smolyaninova the artefacts of the site Anetivka 1 also refer to the Anetivka Archaeological Culture. In addition, in taking into account the same «Aurignacian-like elements» I.V. Sapozhnykov referred the industry of Anetivka 1 to the «Epigravettian-like Aurignacian» which he identified. However, according to the typological composition, the flint artefacts of Anetivka 1 site are significantly different from the materials of the Upper Palaeolithic settlement Anetivka 2 and belong to the Epiaurignacian complexes.

Keywords: North-West Pontic region, Bakshala river, Anetivka village, Upper Palaeolithic, Epi-Aurignacian, Epigravettian

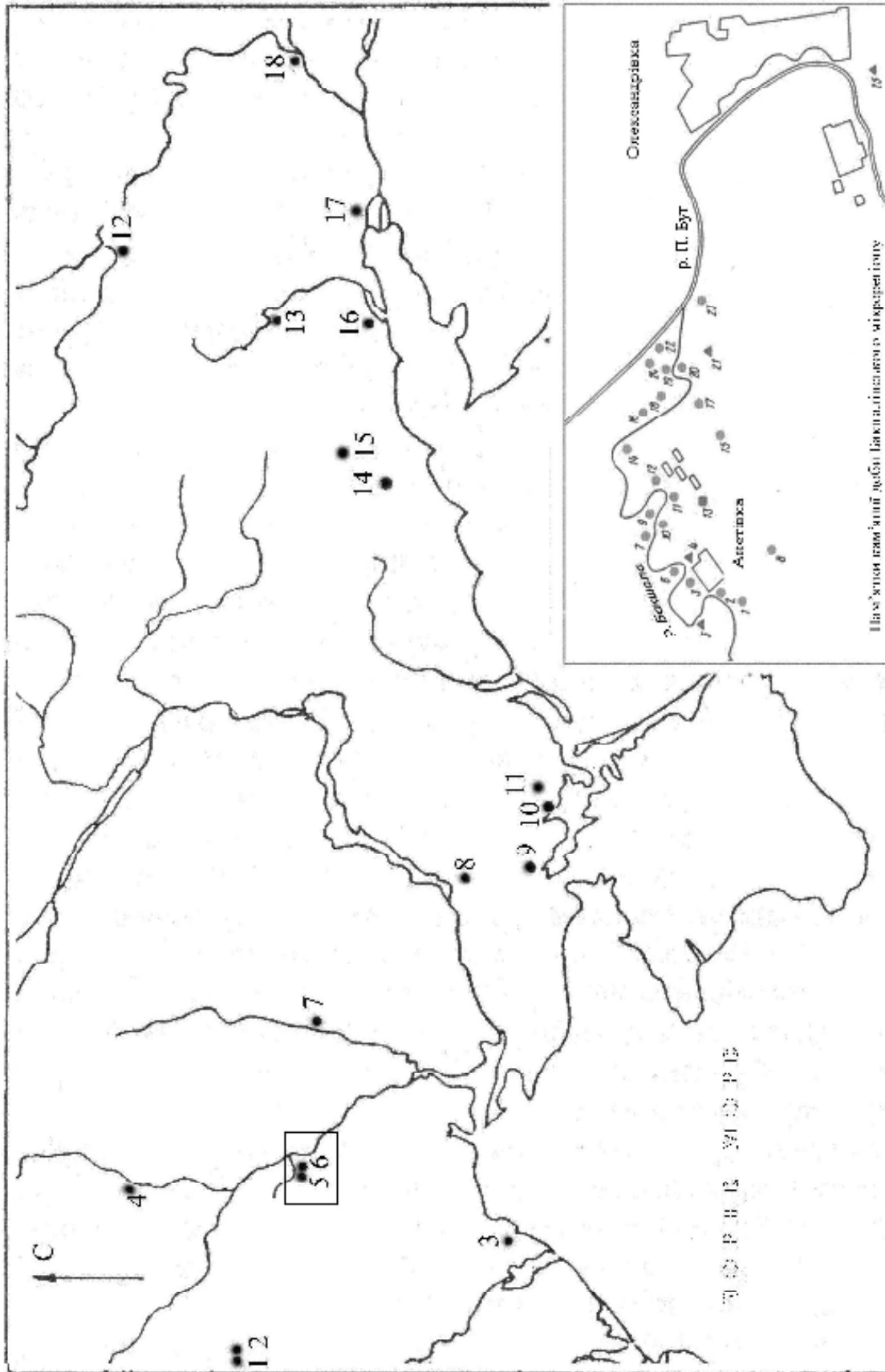
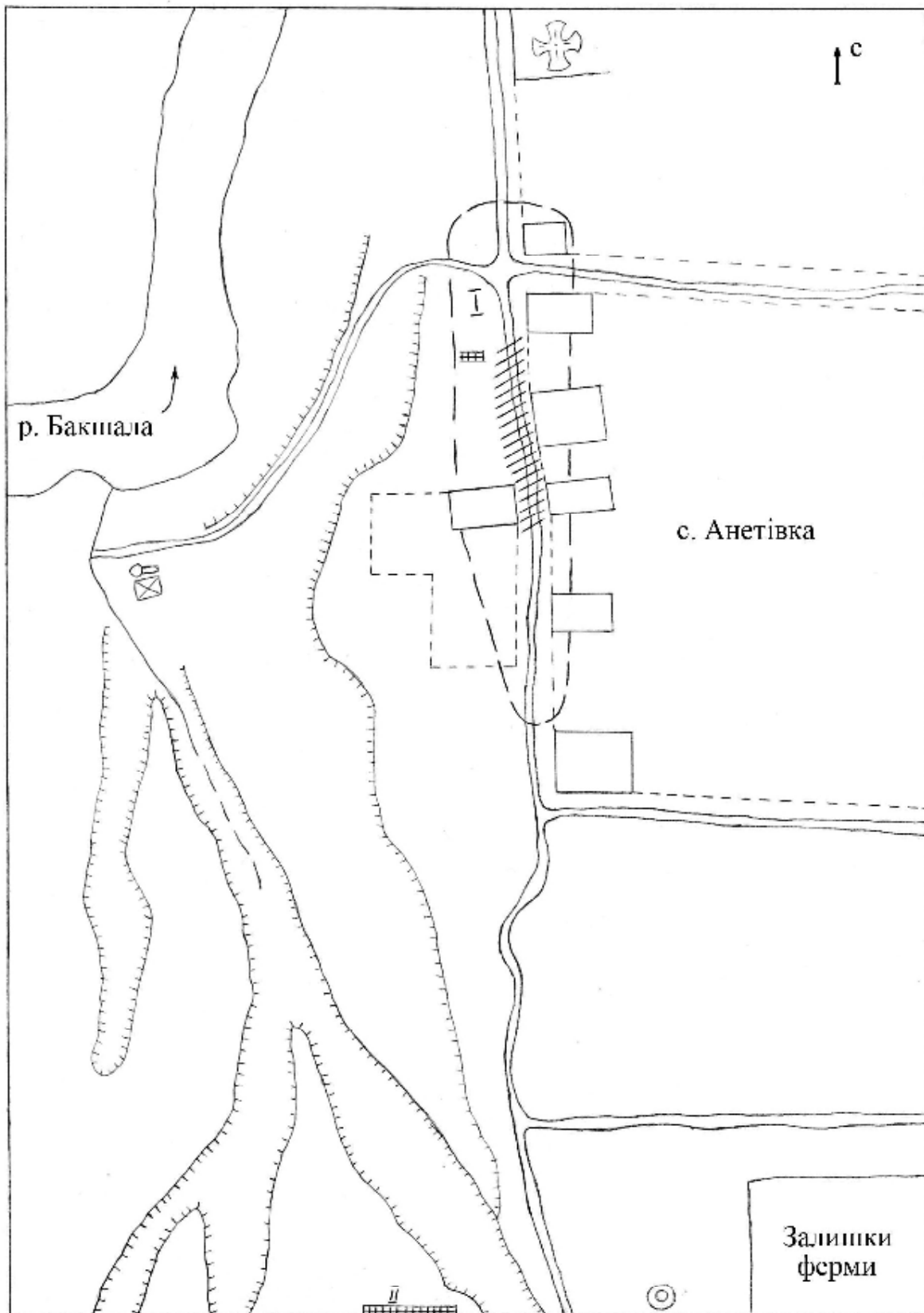

Рис. 1. Карта-схема деяких пізньопалеолітичних пам'яток півдня Східної Європи: 1- Ліски; 2- Івашково VI; 3- Велика Акаржа; 4- Володимирівка; 5- Анетівка I; 6- Анетівка II; 7- Сагайдак I; 8- Дмитрівка; 9- Нововолодимирівка II; 10- Вознесенка IV; 11- Солоне Озеро IX; 12- Говоруха; 13- Амвросіївка; 14- Федорівка; 15- Янісоль; 16- Муралівка; 17- Кам'яна Балка II; 18- Золотівка

I - місце збору підйомного матеріалу стоянки Анетівка 1

III - розкоп 1981 року

II - поселення Анетівка 2

Рис. 2. Схема розташування пам'яток Анетівка 1 та Анетівка 2
біля с. Анетівка

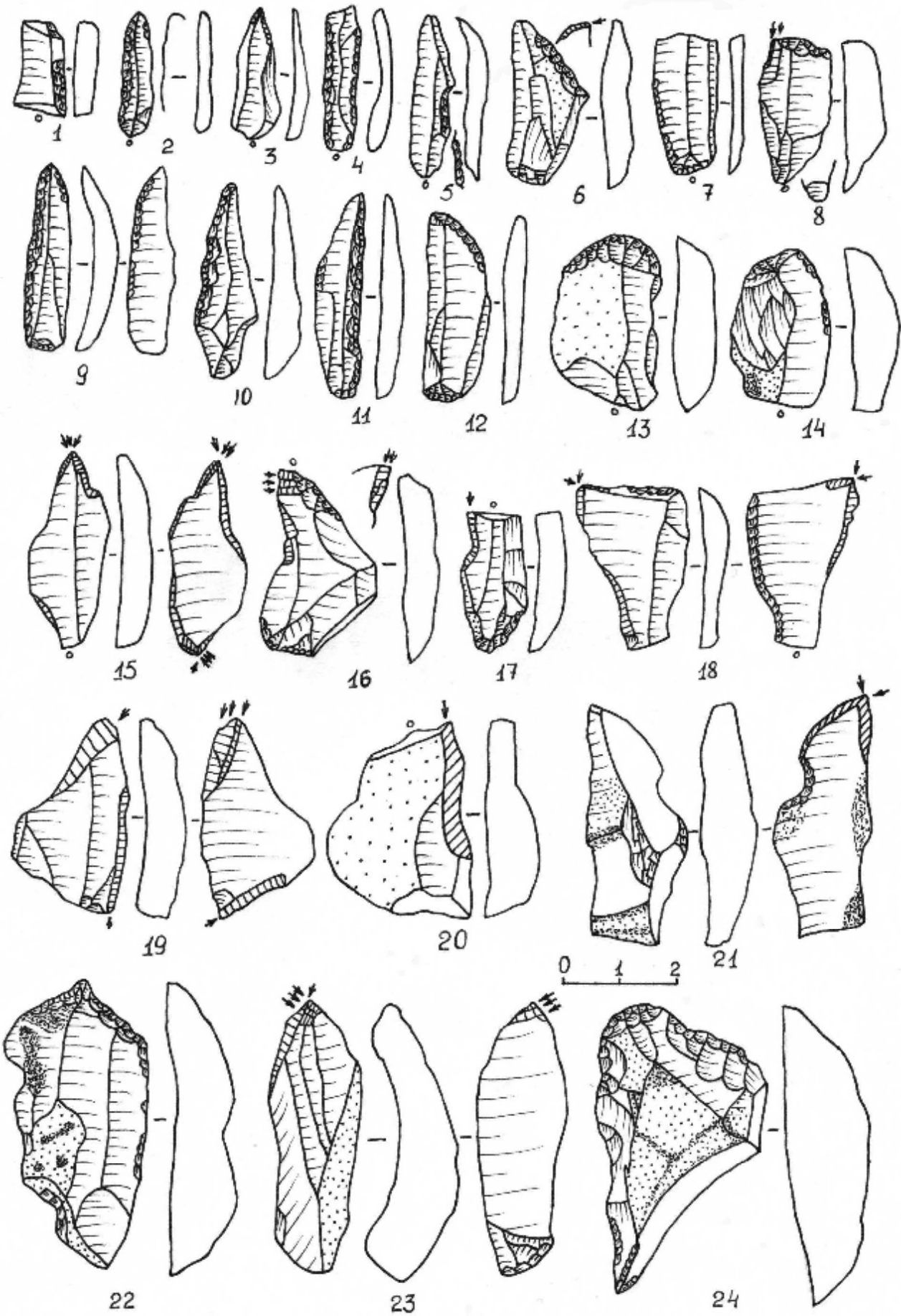

Рис. 3. Кремневий інвентар стоянки Алетівка II

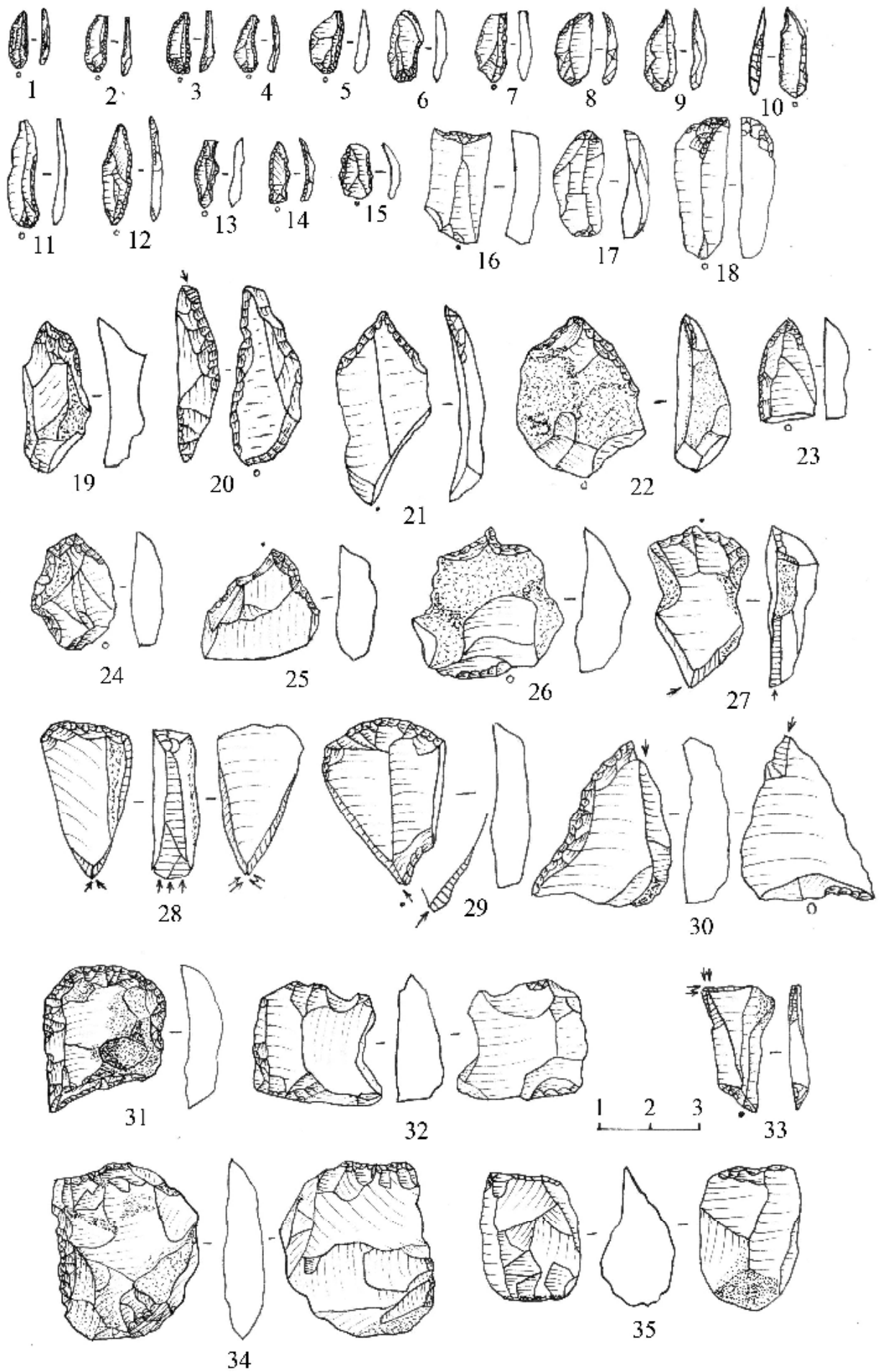

Рис. 4. Кремневий інвентар стоянки Алетівка I

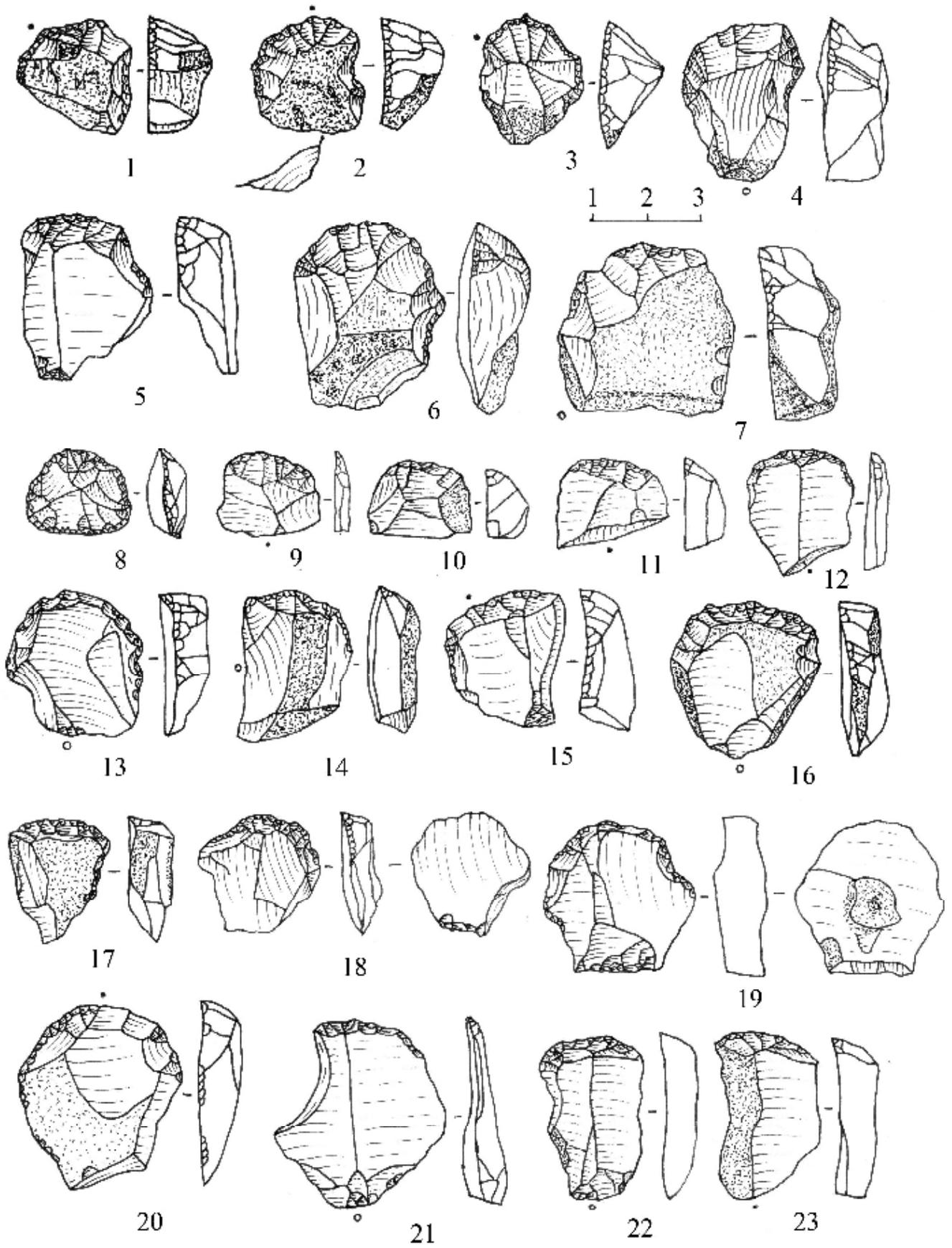

Рис. 5. Кремневий інвентар стоянки Анетівка I